

вивчення феномену релігії, її витоків, етапів розвитку, історичних типів, структурних особливостей, виявів функціональності, місця і ролі та характеру еволюції в сучасному секулярному суспільстві сприяє попередженню і мінімізації конфесійних та національних конфліктів, які останнім часом почастишали у світі, подоланню виявів релігійного екстремізму, вкрай небезпечного релігійного фундаменталізму і фанатизму.

5. Все це вимагає подальшого вдосконалення викладання “Релігієзнавства” як одного із базових соціогуманітарних предметів у вузах України, відпрацювання і відповідної рекомендації Міністерством освіти і науки України єдиної програми цієї дисципліни, щоб подолати і збережену в деяких вузівських процесах марксистсько-атеїстичну однобокність, і спроби привнесення у викладання “Релігієзнавства” конфесійної зорієнтованості і навіть відвертої апологетики релігії. Крім того, Міністерству освіти і науки України варто звернути увагу на спроби самовільної відміни або скорочення до мінімуму викладання “Релігієзнавства” у деяких державних вузах і навіть заміни цього предмету “Теологією”, що, на наш погляд, є неприпустимим і шкідливим. Водночас необхідно проводити періодичну перепідготовку, атестацію і переатестацію викладачів “Релігієзнавства”, щоб стимулювати їх науковий фаховий ріст, адаптувати до сучасних вимог у викладанні цієї дисципліни. Важливе значення має кваліфіковано написаний і доступний для зрозуміння студентів підручник чи навчальний посібник з “Релігієзнавства”. Останнім часом спостерігається валовий вихід такої літератури, яка хибує ще багатьма вадами. У цій справі потрібен належний контроль Міністерства освіти і науки України.
6. Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України – єдина в Україні наукова інституція з фаху – підтримує рішення Міносвіти про введення в школах обов’язкової дисципліни “Етика”. Вважаємо доцільним рекомендувати зорієнтувати зміст навчального матеріалу з “Валеологія”, яка викладається в ряді шкіл, на питання збереження людиною здоров’я, тобто на питаннях елементарної медицини. Оскільки в школах вивчається історія і світу й України, то недоцільно вводити

ще якийсь додатковий предмет з історії християнської культури (а тим більш православної, бо ж православ’я впродовж століть слугувало колонізації України Росією, винищенню її самобутньої духовної культури, втраті українцями своєї національної ідентичності). Ці питання просто слід актуалізувати в навчальних темах з історичних предметів.

7. Не втручаючись в зміст богословської освіти в духовних навчальних закладах, все ж варто рекомендувати їм (особливо зараз, коли вирішується питання прирівнювання світських і духовних навчальних закладів) збільшити при навчанні кількість загальноосвітніх дисциплін, зокрема історії України, основ філософії, політології, культурології, правознавства тощо. Бо ж нині загальноосвітній і культурний рівень більшості служителів культу різних конфесій бажає далеко вищого.
8. Введення в навчальні плани загальноосвітніх шкіл якоїсь богословської дисципліни (що варто було б мати на оці Церкві) прирівнює християнство до таких сфер знання як біологія, географія, історія та ін., а відтак зніме з нього ореол святості, сакральності, таємничості, збуденить його, а зрештою Церква матиме не той наслідок, на який розраховує.

Сухомлинська О.

“ЕТИКА ВІРИ”: ЧИ НЕ ЗАГРОЗА ДЕМОКРАТІЇ?

Хочу висловити свою власну позицію щодо введення у шкільний курс християнської етики. Проблема, яка активно обговорюється в українському суспільстві, — проблема духовності — сьогодні особливо активізувалася у зв’язку з ініціативами Президента держави щодо якнайшвидшого впровадження «Етики віри» у шкільну освіту. Ця ідея надала додаткового головного болю Міністерству освіти і науки України, розв’язала руки деяким церковним діячам у їхніх амбіціях і поставила безліч питань перед науковцями, які до цього часу не можуть вирішити, що ж це таке — етика віри.

Але залишімо «кесарю — кесарево» та звернімося до дитини. Мірилом усіх нововведень тут має виступати головний принцип

педагогіки: не нашкодити дитині. Питання релігії та школи, віри та науки, духовності — надто складні й багатоаспектні питання, які не можна вирішувати одномоментно й радикально; тут потрібно діяти помірковано, зважено, обережно. Ця проблема, на мій погляд, має декілька рівнів розгляду та вирішення.

По-перше. Відповідно до чинної Конституції, прийнятих законів про свободу совісті та освіти, затверджених освітніх стандартів, школа є відокремленою від Церкви. Отже, будь-які накази (доручення) щодо негайного запровадження християнської етики (у запропонованому варіанті — це за своєю сутністю релігійна етика) є порушенням Конституції та чинного законодавства.

Християнська етика фактично вже кілька років викладається у школах Західного регіону як предмет за вибором. Проте підручники й посібники, які використовуються для цього, не витримують жодної критики. Це - просто поганий коментар біблійних текстів. На рівні Міністерства освіти і науки України було б доцільно вивчити ситуацію, що склалась, а потім визначитися щодо можливості запровадження в загальноосвітніх закладах альтернативних курсів із морально-етичної проблематики. Міністерство має запропонувати диференційований підхід, але на основі виважених і продуманих кроків, аж ніяк не з першого вересня 2005 року.

По-друге. Не можна не враховувати нові реалії, в яких живе дитина. Ми вже багато говорили й говоримо сьогодні про соціокультурний контекст як такий, що входить корінням в історико-культурний досвід, у духовні традиції народу. Без сумніву, це обов'язкова складова формування духовності. Але не менш важливе — входження дитини в сьогоднішню духовну реальність, мінливу, неоднозначну, полікультурну, з сукупністю співіснуючих різних поглядів на одні й ті ж явища.

Сьогодні, коли більшість етичних, моральних проблем людини вважаються сферою її особистого життя (наприклад, вживання наркотиків, алкоголю, сексуальна орієнтація тощо), коли мас-медіа, радіо, теле- та комп'ютерні засоби комунікації радикально змінюють життя дитини, а також розвиток її потреб, мотивацій, емоційно-інтелектуальну сферу, гостро постає проблема стосовно формування духовності з позицій саме смисложиттєвих цінностей. Таке розуміння духовності включає в себе культуру в найширшому сенсі цього слова — традиційну, модерну та постмодерну, релігійну та мораль, молодіжну культуру та субкультуру, право й економіку. В сучасному вимірі всі ці складові мають ввійти у формування духовності. Саме цей вимір заперечує єдину

для всіх, уніфіковану природу людського знання, культури та духовності.

Йдеться про залучення різних підходів, що мають освітньо-виховну спрямованість. Без сумніву, одне з провідних місць тут має належати християнським цінностям як загальнолюдським здобуткам європейської цивілізації, на яких побудовано світовий загальнокультурний простір. Глобалізація з її темами все більше входить в Україну, і проблеми духовності в нашій країні все більше співпадають із дискусіями, що ведуться на Заході. Ми повинні підготувати дітей до цих викликів часу.

Дитина, зростаючи в сім'ї, долучається до того типу духовності (релігійного чи світського), який культивується в її родині. Згодом, у закладах освіти різного рівня, особливо в середніх, дитячий світогляд формується в цілому на засадах наукової раціональності. У дозвілловому просторі, в молодіжних організаціях дитина або юнак перебуває в системі різноманітних впливів, домінуючих у цих середовищах. Зростаюча особистість, прислухаючись до свого внутрішнього «Я», має обрати свій власний тип духовності. Завдання педагогіки та педагогів — допомагати в цьому виборі. Намагання представників духовенства та законодавчих структур знову впровадити в навчально-виховний процес державних закладів освіти «єдино вірне вчення» — тенденція небезпечна не лише з огляду на свободу та демократію, а й свідчить про спробу до одержавлення людини, намагання зробити її повністю належною до цілого.

Тим часом у сучасних демократіях основні цінності, що пропагуються суспільством, — це толерантність і плюралізм, довіра, взаємоповага, свобода, які забезпечуються законом, а з іншого боку — автономія особистості, самостійність, вільний вибір, компетентність, відповідальність, вміння брати на себе рішення щодо своєї долі, своїх вірувань й уподобань. Таким шляхом відбувається процес суб'єктивізації віри, яка стає приватною справою.

Україна вже ступила на шлях до такого розуміння проблеми. Якщо подивитися на практику формування духовності через різні заклади освіти, останніми роками спостерігаємо відмову від сцієнтистської експансії в гуманітарне знання та долучення дітей до інших форм духовного досвіду людства. Цей процес починається в початковій школі, потім у середній — через літературу, як зарубіжну, так і вітчизняну, історію, курси «Людина і світ», «Людина і суспільство», мистецтвознавчі дисципліни, де досить широко представлено інші види духовного розвитку людства, тексти, які знайомлять дитину з досвідом світової культури, з духовно-релігійним також. Введення з наступного року в

п'ятому класі курсу етика, який спирається на культурологічні підходи і, звичайно, буде включати в себе морально-етичні норми християнської культури як частини загальнонародської, також є кроком у долученні дітей до етичних канонів, норм, правил, підходів, між якими не пролягає чітка демаркаційна лінія, яка поділяє їх на «справжні» і «несправжні».

Але школа, тим більше уроки з етики, самі по собі нічого не вирішують. Тобто курси етики — це маленька частинка того різноманітного світу, в якому живе, зростає дитина. Вони в найменшій мірі будуть сприяти розвитку духовності в умовах матеріальних нестатків, зубожіння, неповної сім'ї, розшарування суспільства, політичних скандалів і катаклізмів, які збурюють наше суспільство.

Наприкінці хотілось би висловити одне дуже утопічне побажання: політики дорогі, не реформуйте школу в періоди політичних змін! Це ніколи не принесе користі ні вчителю, ні дитині. Оберегайте її, адже саме вона вивела вас в люди. Всі разом, усім суспільством піклуймося про школу. І від того, як ми будемо це робити, що в неї закладати, залежить дуже багато. І починати, на мій погляд, треба з себе, з власного світосприйняття — нетерпимості чи поміркованості, впевненості чи сумнівів, уміння слухати й чути чи повчати.

*Стаття із газети «День»
за 10 серпня 2005 року.*

Яроцький П.

РЕЛІГІЯ І МОРАЛЬ: КРИЗА ТРАДИЦІЙНИХ ПОГЛЯДІВ

Сучасні богослови наділяють Нагірну проповідь такими значеннями: “перлина євангельських повчань”, “лекція Христової моралі, етики, аскетички”, “коротко підсумований весь Новий Завіт”, “одне з найвизначніших місць у Біблії”. Зрештою - “Нагірна проповідь підносить своїм змістом, ідеями, характером і духом понад усі дотеперішні повчання найвизначніших філософів, гуманістів, пророків, моралістів”(Мудрий Софрон, єпископ. Скарбниця Нагірної пароповіді Ісуса Христа. – Івано-Франківськ, 2003. – С.3). Звичайно, ці означення сприймаються передусім як такі, що стосуються апологетичного богослов'я, до якого ми ставимося з повагою. У нашій науковій розвідці йдеться про концептуальність і аналітичний “зріз” Нагірної Проповіді, її

філософську, етично-моральну, соціальну спрямованість.

Почнемо від “заповідей блаженства”. Чим вони відрізняються від Декалогу? За змістом 10 заповідей відповідали духові архетипу “злочин – кара”. За формою вони мали табувальний вимір, тобто релігійну санкцію на певні діяння, які підлягали забороні й відповідному покаранню. “Заповіді блаженства”, навпаки, надавали нового виміру “щастя” для людини як морально-етичній і водночас суспільно-соціальної категорії. “Заповіді блаженства” не табували жодних дій, поступків, почуттів. Сене “заповідей блаженства” у ставленні Ісуса Христа до людей конкретних соціальних і психологічних станів: вбогих духом, засмучених, голодних і спраглих, лагідних, милосердних, чистих серцем, миротворців, переслідуваних за правду. Досить опинитися у такому стані – і людина мала есхатологічну надію на щастя, винагороду чи то в поцейбічному, а чи ж в потойбічному світі.

Потрібно зазначити, що структура і спрямованість “заповідей блаженства” дещо, а по суті - надто істотно відрізняється у їх викладі в Євангелії від Матвія і в Євангелії від Луки. Лука надав “заповідям блаженства”, скажемо так, “соціально-класового забарвлення”: убогим, голодним, засмученим і переслідуваним він протиставив багатіїв, ситих, задоволених життям і людей, так би мовити, з високою суспільною репутацією (див.: Лк 6:20 – 26). Відтак, Лука надав “заповідям блаженства” певного вододілу з антагоністичною соціальною спрямованістю. Фактично, як і в першій редакції (Матвієвій), так і в другій редакції (Луки) “заповіді блаженства” не стільки слугують функцією етично-моральної настанови, як фіксують соціальні, психологічні стани й характеристики людей в соціумі.

Отже, вони спрямовані на мінімізацію соціальних відмінностей і антагонізмів, поліпшенню морального стану і духовного здоров'я особистості передусім в суспільному його відображенні. Ісус Христос, судячи з такої аналітики, намагався пом'якшити соціальні антагонізми, зробити життя людини в суспільстві більш людським. Гуманістична спрямованість цих заповідей полягала, зрештою, у тому, що вони не стільки поділяли людей у їх суспільному вимірі, як підбадьорували, стимулювали тих, що стояли на нижчих щаблях суспільно-класової драбини, і застерігали, спонукали замислитися тих, що посідали її “верхні щаблі”. Це був не стільки осуд суспільної стратифікації, а передусім спосіб її мінімізації. “Заповіді блаженства” по суті можна вважати першими цеглинами християнського соціального вчення, яке отримало належний, відповідний сучасним реаліям суспільного буття (передусім економічним, соціальним, духовним, культурним, етично-моральним)